

Domá.

Črtica. Spisala Zofka Kveder.

Nekega dne se mu je stožilo po domu. Že par let je bil v tem velikem tujem mestu, kjer je bilo po letu tako zadušljivo in tesno, da skoro niti prav dihati ni mogel. In tukaj v tem predmestju, kjer je stanoval, je vedno smrdelo po premogu, in če je odprl za kako uro svoje okno, ležalo je vse polno saj po knjigah in po opravi. Tistih prašnih dreves doli na ulici ni mogel nič več gledati, in če je šel v park, se mu je zdelo, kakor da ne vidi pravih dreves in prave trave. Tu je bilo vse tako lepo obrito in polizano kakor kak frizerski učenec. Enkrat bi bil zopet rad v pravem gozdu, zopet bi rad ležal na tistem dišečem senu v lazih ali pa na tratini pod domačo lipo.

In takoj tisto dopoldne je začel pospravljati svoje stvari v oni mali dijaški kovčeg, ki mu je bil že toliko let zvest tovariš. Vse knjige in zakonike je pustil na omari, naj se praše, dokler zopet ne pride. Propal je pri zadnji izkušnji; ali kaj, tistih par dni, katere bo preživel doma, si ne bo grenil z učenjem! No da, če človek toliko let študira, mu ni toliko za par semestrov več ali manj. Nasmehnil se je pikro, ali koj na to je zažvižgal neko fantovsko in zmetal še tistih par drobnarij v kovčeg, kar jih je imel.

Popoldne pa je rekel svojemu advokatu, pri katerem je bil nastavljen kakor stenograf in pisar:

»Gospod advokat, jutri mislim iti domov.«

»To ne gre, to ne gre! Kje naj dobim drugega?«

»Ah, še danes vam ga pripeljem, ako hočete.«

In ker ni bilo dela in ker je bil advokat dober mož, ki se je hotel zadovoljiti za kak teden tudi z namestnikom, je naš junak takoj zopet odšel in jo mahnil v neko temno, ozko ulico, kjer je njegov znanec in prijatelj visoko pod streho gospodaril in gladoval in čakal, kdaj dobi mesto kakega instruktora ali repetitorja ali pisarja. Povedal je prijatelju, zakaj se gre, in ta je bil takoj zadovoljen, da prevzame vse obveznosti našega junaka.

»Jaz grem domov«, je rekel ta, Tone Korošec, da ga predstavim.

Sram ga je bilo, da je tako ponosno in samozavestno dejal »domov«. Zakaj znanec njegov ni imel doma. Rodil se je Bog ve v kateri hiši tega velikega mesta, njegovi starši in sorodniki so pomrli in ostal je sam. Ni imel doma. Tone Korošec si ni mogel

predstavljati, da bi bil kdo doma v mestu, med temi stotisoči neznanih ljudi, med to legijo ulic in hiš. Dom, to je vas na deželi, posebna vas med poljem in pašniki in zelenim gozdom naokrog. To je dom. Hiša, ki stoji nekaj človeških vekov, in vas, ki se morda celo stoletje nič ne izpremeni. In ljudje, ki nas poznajo in katere poznamo mi. Ujci in strinje, tete, botre in strici, možje in žene, pa fantje in dekleta. — Razlagal je vse to svojemu prijatelju ali ta ga ni razumel. No, si je mislil, če bi imel denar, pa bi ga vzel s seboj, da vidi. Ali ni imel denarja, žalibog. Niti za sebe ne mnogo. Toliko, da pride doli domov, in še par kron, da kupi materi in sestri kako ruto, očetu nož s tremi rezmi, bratu pa mošnjiček za denar. Da ne porekó, da je prišel s praznimi rokami. Za nazaj pa oče kaj da. Saj ni brez drobiža. In morda bo še vse dobro potem.

Tone Korošec je bil namreč skregan z očetom in z vsemi doma. Že par let. Od tedaj, ko je tebi nič meni nič pobegnil iz semenišča. »Ko se je že pol leta pripravljal za gospoda«, kakor je dejala mati. Ko mu je takrat oče pokazal vrata: »Ali nazaj v lemenat, ali pa nikdar več čez prag naše hiše«, se ni oglasil nihče, da bi mu bil dal prijazno besedo, ko je užaljen z nekako grenko, trpko svojeglavostjo odhajal v svet. Niti mati ne. Pes je lajal za njim, oni drugi so pa stali v hiši in se križali nad nepokornim sinom. Otresel je prah domače dežele s svojih nog in se odpeljal študirat. Težko je bilo vse to. Delati, goniti in pehati se za par krajcarjev, da ostane živ, a zvečer mučiti se za cilji. Neumen ni bil nikoli, ali za take suhe nauke tudi ni imel nikdar posebnega talenta. Izpiti so stali pred vrati boljšega življenja kakor angel pred rajem. Pa je tlačil tista dolgočasna skripta vsako noč v svojo glavo, a kaj pojde v utrujeno in zmučeno pamet! Kolikokrat je zaspal nad knjigami — pal je pa vendar. Bil je že eden izmed starejših med tovariši in kadar je prišel mednje, je resno in zamišljeno sedel pri mizi. Nekaka resignacija se ga je začela polasčati zadnji čas. Jeza in trma sta izginili iz njegove duše, in zdaj ni bilo nič tam, kar bi ga pehalo dalje. Vsi cilji in ideali so se odmaknili naenkrat tako nedosežno daleč, da bi bilo smešno goniti se za njimi.

V tem mučnem duševnem stanju se mu je nakrat stožilo po domu. Zdelo se mu je, kakor da ga čaka tam v domačih hribih neko pomlajenje, kakor da tam najde svojo prejšnjo svežost in čilost.

»Pojdem domov, pa se napijem doma in svobode. Cel dan bom ležal doma na vrtu, da me solnce obsije in pogreje. In zvečer pojdem s fanti vasovat in ukat. In vsi me bodo veseli, mati in sestra

in brat in oče tudi. Saj sem njihov. Koroščev sem. In vsakega posebej objamem.

Pogledal se je v ogledalo in zdelo se mu je, da se je zelo postaral ta štiri leta, kar je od doma. Oči so globoko v jamicah in po obrazu se delajo fine zareze in brazde. Ustnice so nekako uvele in stisnjene in v oči je prišlo nekaj težkega in zamišljenega. Samemu sebi se je zasmilil in skoro bi se bil razjokal.

»Milo se jim bo storilo doma, ko me tako ugledajo«, je premišljeval, in domači kraji, domači, dragi obrazi so vstajali jasni in blagi pred njegovo dušo. Triletna odsotnost, mrzla tujina, neko sladko domotožje jih je očistilo vseh peg, in njegove oči so jih gledale polepšane v idealni luči njegove ljubezni.

* * *

To je bila vožnja, prijetna in sladka, polna sanj in pričakovanja. Gledal je skozi okno železniškega voza, ali ničesar ni videl. Domači spomini so mu igrali pred očmi in misli so hitele naprej, domov.

»Še nikdar ni bilo toliko ljubezni v mojih prsih. Polno srce jim prinesem. Kako me bodo veselil! In jaz se bom grel v njihovih dobrih pogledih, polnih naklonjenosti in ljubezni. Moja mati! Zajokala bo sreče in vse mi bo storila, kar bom hotel. »Truden si in lačen, sinko; odpočij si! Kaj naj ti prinesem, s čim naj ti postrežem?« In z rosnimi očmi pojde v kuhinjo, da se najoka tam do sita. In brat. Peljal me bo v hlev, pokazal mi junce in vso živino, ponosen in samozavesten: »Srečo smo imeli ta leta. Glej, in oba vranca imamo še. Veš, v nedeljo popoldne se kam peljeva, ako hočeš!« Sestra bo sramežljivo vpraševala po tujem mestu in nazadnje me morda vpraša: »Poznaš tega in tega iz naše vasi? Snubil me je. Vse je že dogovorjeno in pripravljeno in jeseni bo poroka. Ravno prav si prišel! Oče pa si bo resno basal svoj stari, zakajeni vivček: »Bolje bi bilo, da si mene poslušal, Tone, ali kar je, je! Tvoja glava, tvoj svet! Jaz ti ne bom očital. In če boš hotel biti pameten, kak krajcar se še vedno najde pri meni, da ne boš stradal v cesarskem mestu!« Počasi poreče to. Tehtno bodo padale besede iz očetovih ust in on jih bo poslušal, pokorno in hvaležno.

Vse to je premišljal v neštetih varijacijah. Krivico so mu delali, res je, ali morda je bilo iz ljubezni. Pove jim vse in jim razloži, da ne more in ni mogel delati proti svoji vesti. In razumeli ga bodo. In naj je karkoli v njihovih očeh, hinavec ni bil in noče biti nikdar. Tuji so si po mislih in nagonih, po ciljnih in namenih,

ali po srcu so si blizu. Pamet in spoznanje jih je odtujilo, ljubezen jih zopet zbliža.

Tako je mislil in zaupanje mu je raslo v duši. Ko je končno izstopil z železnice in iskal poštnega voza, da se ž njim dopelje do domače vasi, ga je nakrat napolnilo tako silno čuvstvo za ta dom, kateremu je bil že tako blizu, da je uvidel, da bi mu bilo nemogoče mirno sedeti v zaprti pošti. Mahnil jo je peš po bližnjicah preko hribov.

Bilo je še rano v jutro. Po dolinah so se še vlekli prozorne megle, trgale se ob grmih in drevesih in rahlo plale gori in doli. Nikjer ni bilo videti žive duše. Ta mir, ta tišina in samota je čudovito delovala nanj. Srce mu je bušilo, oči bliskale, in zdelo se mu je, da se nikdar ne bo mogel nasititi tega mirnega brezglasja. Krenil je v gozd in še nikdar ni tako globoko čutil veličastne krasote vstajajočega dne kakor to jutro. Kako sveže je bilo vse, kako čisto, trpko, nedotaknjeno! Kako mehko je bilo hoditi po ozkih, gozdnih potih, kako opojen duh je vstajal iz te silne, črne zemlje! Skrivnostno so šumele smreke nad njim, veselo je pokalo suho vejevje pod ного. In kakor se je solnce dvigalo, tako je naraščala ta omamljiva, čarobna svetloba pod zelenimi vrhovi. Tiha in sanjava, polna melodij, daljnega ptičjega speva in rahlega šumenja dreves. Sedel je na posekano hojo in se zamislil. Zakaj ga niso pustili doma, da prežije vse svoje življenje v ti mirni, deviški prirodi! Ali poslali so ga v svet, med borbo in vihar; izgubil je tam zunaj to brezmiselno zadovoljnost, katera edina bi ga bila morda osrečila. Prihajal je domov, ali kakor tujec je prihajal, kateri pride na en dan, dva in zopet odide, kateri toži po tej zemlji, po tej sveži, opajajoči sili proste narave ali kateri ne more živeti tu. Ne more živeti tu, to je čutil globoko. Ne prenesel bi dolgo tega miru, te samote, te tišine. Zahrepenel bi po življenju, polnem, gibajočem, četudi grenkem življenju med svetom, ki napenja vse sile mozga, vse živce, vso dušo, vse srce. Sladko je odpočivati, ali on bi ne znal biti zadovoljen. Naj razsipa zunaj v svetu svoje mlade dneve, svoje mlade sile za morda prazne fantome, za goljufive fate morgane, vsaj čuti, da živi, ima pravico se razburjati, rebelirati, vstajati, vojevati za svojo pravo, za svoje misli, za svoje cilje. Kaj bi tu v tem velikem, samotnem miru s svojim vročim, nepokojnim srcem!

Vstal je in šel dalje. »Idem domov, da se odpočijem«, rekel je smehljaje in v mislih pristavil: »In potem se vrnem nov in prerojen, srečen in močan in lahko bo iti dalje v bodočnost za novimi cilji, ki se bodo vsak dan jasnejši in svetlejši bleščali pred menoj.«

Solnce je že precej poskočilo in rosa se je že sušila, ko je stal na vrhu, od koder se mu je nakrat odprl daljni razgled preko domačih krajev. Omamilo ga je in za hip je zamižal. A hitro se je sklonil kvišku, široko odprl oči in njegov pogled se je razprostrl tja črez doline in črez vrhove, zelene in sveže kakor mirten venec na nevestinem čelu. Pet belih vasi se je bleščalo pred njim, ravne ceste so peljale med pisanim poljem tja nekam daleč in tam na kraju se je srebril na ovinkih ozek potok. Nebo je bilo modro in jasno kakor zaljubljene oči zlatolase ljubice in solnce se je svetilo, mehko in bleščeče, kakor da se ima ta trenotek razliti njegovo zlato po nebesnem svodu. Zatrepetalo je srce in prsi so se razširile.

Kje še so tako bele vasi, kje še so tako zelene trate, kje še na vsem širnem svetu so tako temni smrekovi gozdi?! In te doline in ti vrtovi! Kakor da se je morje zavalovalo in otrdelo, tako gladke in lepe so te doline, udobne kakor dlan. In ta sapa! Nikjer ne piha tako hladna, ostra, trpka sapa! Ah!

In globoko je vdihnil ta zdravi, močni in trpki zrak. Kakor da bi pil staro, plemenito vino, tako svež je ta zrak in opojen!

Pohitel je doli k cesti, in pri vsakem koraku se je odgrnila nova krasota domačega kraja pred njegovimi očmi. Nekaj vročega mu je zavrelo v srcu in skoro bi se bil razplakal neke nepojmljive nežnosti.

Kje še so tako bele vasi? Kje še tako zeleni kraji? Oh!

In zopet je dihal globoko in žejno, da se napije domačih vonjav, smrekovega duha, trpke svežosti te zemlje in tega polja. Sto misli, sto spominov, sto dojmov se mu je vrstilo v duši.

Na vseh oknih rase rožmarin in cveto nageljni. Na vseh! In dekleta, zdrava in jedra se smejejo, da se jim belijo zobje med rdečimi ustnicami, rdečimi in sočnimi kakor zrele jagode. In fantje! Krepki, gibki in žilavi kakor jelka v gozdu. Njihova zagorela lica in oči bistre, bistre kakor brušeni diamanti! Oh, enkrat ž njimi peti po noči na vasi! Po noči, kadar vsi ti nešteti gozdovi naokrog šumé kakor ogromni slapovi na rekah! In kadar luna sije in oblaki jadrajo, beli, leteči, kakor lahke sanje malih otrok.

Odročil se je od te zemlje. In zdaj bi bil pal natrato, pritisnil obraz k zemlji in zaplakal: Oh, ti moj kraj, ti moj kraj!

* * *

»Ti si?!« je dejala mati prestrašeno in se odmaknila, ko je naglo pristopil k njej in jo hotel objeti. »Kako si me prestrašil«, je jecljala in brisala desnico v predpasniku.

Njemu je lice zardelo in roke so se mu povesile. Pozabil je bil, da ni navada objemati se v pozdrav pri njih doma. V zadregi je prijel desnico svoje matere, a jo takoj zopet izpustil. Zdelo se mu je, da ne stoji njegova mati pred njim, ampak kaka druga, tuja ženska. Njej so se šibila kolena in vsa je trepetala prestrašenosti. Njen sin je bil, da, in rada ga je tudi imela, ali kaj je pomenjal njegov prihod? Gotovo nič dobrega. Naučila se je misliti nanj kakor na slabega, nehvaležnega sina, od katerega ni nič kaj prida pričakovati. Vsak dan je molila zanj, ali čisto prav ji je bilo, da je tam v svetu, da se ne oglašá in da ne moti miru domače družine. In zdaj je stal pred njo.

»Ne pojdeš v hišo?« ga je vprašala in odprla vrata pred njim.
»Oče je na dvorišču, takoj ga pokličem.«

Naslonil se je na belo, javorovo mizo v kotu, drugače bi bil pal. Zazibalo se je okrog njega in pravo življenje je stopilo na mesto njegovih sanjarij. Po kaj je prišel domov? Tuj človek k tujim ljudem. Bedak! Skoro bi se bil zopet obrnil in odšel prej, nego ga je videl še kdo drugi razen matere. Vedel je dobro, da ne najde ljubezni, katere je pričakoval. Materin pozdrav ga je hipoma streznil. Nemilo se je zbudil iz svoje neumne, idealne pijanosti. Nasmehnil se je bridko in že se je obrnil k vratom. »Pa pojdem, od koder sem prišel!« Toda ne! V tistem hipu se je zbudila neka trma v njem.« Saj je to moj dom! Hiša mojega očeta, kjer sem bil rojen, kjer sem se igral, kamor sem hodil na počitnice, ko sem bil še v gimnaziji. Če imam svojo glavo, če delam po svoji volji, se ni še nič izpremenilo. Še vedno sem tukaj doma!« Odložil je klobuk in sedel za mizo, podprl brado v dlani in čakal.

Tako ga je našel oče, silen mož z orjaškimi udi in trdim, strogim obrazom. Vsaka črta, vsaka poteza kakor vklesana v kamen. S težkimi koraki je pristopil k sinu.

»Dolgo se nismo videli.«

»Dolgo.«

Po dolgi, mučni pavzi:

»Pa Bog daj zdravje!« in počasno je pomolil sinu roko.

»Bog, oče!«

In zopet molk. Potem se oče odkašlja važno in počasno pa vpraša:

»Po kaj si pa prišel?«

»Po nič! Tako, domov.«

»Hm. Kaj si pa delal?«

»Služil sem vsakdanji kruh pa učil sem se.«

»Tako. No, saj to je lepo. Pa si kaj prida ?«

»Nič nisem. Pisar.«

Molk.

»Pa praviš, da si se učil. Županov iz trga je postal po štirih letih profesor in doktor mu tudi pravijo.«

Molk.

»Pa ti si tudi nekaka štiri leta proč, ali koliko ?«

»Natanko štiri.«

»No, pa nisi nič. Kdaj pa boš kaj ?«

»Ne vem.«

Zaničljiv posmeh.

»No, saj sem dejal. Iz tebe ne bo nikdar nič prida. Županov iz trga ...«

»Županov iz trga ni stradal, ni moral vsake skorje kruha krvavo zaslužiti kakor jaz.«

»Saj si sam hotel stradati. Jaz sem dejal, da nič ne dam, niti krajcarja. Svojo doto si doštudiraj, zdaj pa sam glej! Tudi beliča ne dam več.«

»Saj ne prosim.«

»In če bi prosil !«

In zopet molk. Težko in jezno je stopal stari mož po hiši, sin pa je sedel pri mizi z brado v dlaneh. Njegove oči so bile trde in mrzle in svetile so se kakor brušena kovina.

»No, in kaj misliš? Doma ne moreš biti.«

»Samo se ne bojte! Prišel sem še enkrat pogledat te kraje, potem ne pridem nikoli več.« Vzpel se je pokoncu, stisnil pesti in se udaril ob prsi. »Nikoli več! In če bom umiral pred tujimi pragovi, pred to hišo ne pridem. Kolnem se!« Težko se je spustil nazaj na klop in topo pristavil: »Zdaj me nikar ne podite! Ne bom dolgo.«

»Ostani, kakor dolgo se ti zdi, saj si vendar le doma.« In mož se je obrnil, da odide, ali še enkrat se je zastavil pred sinom: »Če imaš v kaj, se preobleci. Nočem, da bi sosedje kazali s prstom za teboj. Nočem imeti sramote!«

Sin je pogledal doli po sebi in videl, da je res jako zapuščen. Hodil je najprej po rosi, potem po prahu, da je bil videti kakor kak boljši potepuh. Ali očetov klic: »Nočem sramote!« se je dotaknil njegovega srca, in njegovega ponosa obenem in enako globoko. Zdelo se mu je, da ga še nihče na svetu ni tako razžalil. Udaril je z pestjo po mizi: »Zaradi mene ni treba biti nobenega

sram, tudi vas ne!» je zakričal in solza mu je prišla v oko — iz jeze ali žalosti, tega ni vedel.

Oče je odšel in kmalu nato je prišla mati.

»Kaj sta imela, moj Bog?» je zaječala in si brisala s predpasnikom oči.

»Nič nisva imela«, je rekel svojeglavno.

»Oh, da bi bil mene ubogal in očeta, vse bi bilo dobro. Tako se ti pa slabo godi in mi nimamo nič drugega od tebe kakor skrbi in žalost. In še sramoto.«

»Samo še vi začnite! Pa se obrnem in pojdem. Še beraču se dovoli, da se spočije, jaz pa nimam mesta in miru v domači hiši.«

»I saj molčim. Ali res je. Pod nesrečno zvezdo si rojen, Tone.«

»Eh, lačen sem in žejen in umil bi se rad.«

Mati ga je peljala v kamro pod streho, prinesla mu vode in ga vpraševala, kaj bi hotel. Njemu je bilo vse to neizrečeno mučno. Materin objokani obraz, njene solze, njeni vzdihji, vse ga je razburjalo, podžigalo v njem nekako čudno, bridko jezo. Čutil je, da te solze ne izvirajo iz ljubezni in sočutja do njega, da imajo svoj izvir drugje. Ni jokala nad njim, nad sinom. Jokala je nad seboj, nad materjo nepokornega sina, ki ni hotel postati duhoven in kateremu zdaj Bog ne da, da bi bil srečen.

»Zakaj jokate?» je vprašal osórno.

»Kako bi se ne jokala! Vsaka mati joka nad svojim izgubljenim sinom.«

»Jaz nisem izgubljen. Ničesar nisem pregrešil, za kar bi me moralo biti sram. Vsakemu pogledam lahko v oči.«

»Vem, da nisi tat ali ubijalec, ali izgubljen si pa le. Ali imaš kaj vere?»

Ni odgovoril. Trpko je gledal predse in neskončna bridkost mu je polnila dušo.

»Oh, saj sem vedela, da nimaš vere,« je jokala mati.

Prijel jo je za roke, nežno kakor še nikoli v svojem življenju:

»Mati, kaj ne, da imamo vsi nekaj tukaj notri, v srcu, kar nam pravi, to je prav in to ni prav, kar nas sili, da delamo to, in brani, da ne storimo onega. Vidite, mati, tudi jaz imam ta glas v sebi. In verjemeti mi, še nikdar se nisem v velikih rečeh pregrešil proti temu glasu, proti svoji vesti. In če sem kdaj v manj važnih stvareh ravnal drugače, kakor mi je ukazoval ta glas, verjemite, da mi je bilo pozneje vselej žal, in drugič sem poslušal in ubogal ta glas. In glejte, mati, mene moje srce, moja vest nikdar ne sili, da molim. Nikdar

ne čutim potrebe iti v cerkev, nikdar nimam težkih misli ali kakega očitanja, kakega kesa v svoji duši, ker ne verujem.«

»Nesrečnež!« je zakričala mati in izkušala se mu izviti, ali njegove roke so jo trdno držale in nadaljeval je resno in žalostno:

»Mati, vidite, jaz res ne verujem, kakor verujete vi, jaz res ne molim. Ali mati, če bi dejal in se delal, da verujem, bi lagal, in če bi se silil moliti brez notranje potrebe, bi bil hinavec. Mati, dajte, razumajte me! Jaz vam nočem vzeti vaše vere, nočem vam vzeti tolažbe, ki jo najdete v molitvi. Jaz vem, da je vse to potreba vašega srca in vaše duše, da je ni hinavske misli v vas. Kar je vam sveto, bom vedno spoštoval, četudi ni sveto meni. Mati, glejte, vaš sin sem in v resnici vas imam rad. Ali hliniti se ne morem, ne morem nekaj trditi, česar ni. Jaz vas samo prosim, da me ne kolnete in ne zametujete, ker sem odkritosrčen, ker ne lažem, ker ravnam po svoji vesti, po svoji duši.«

Spustil je njene roke in se dotaknil z desnico svojih prsi. Bilo mu je nekako lahko in sveto, kakor nekdanj, ko je še kakor majhen deček prihajal od izpovedi. Čutil je, da je čist pred seboj; v duši mu je postajalo mehko in milo.

»Mati, saj med nama ne gre za to, kaj verujete vi in česa ne verujem jaz. Med nama gre samo za to, da ste vi moja mati in jaz vaš sin, samo za to gre, da naju ima spajati in naju spaja medsebojna ljubezen in spoštovanje. Mati, štiri leta vas nisem videl, in jaz upam, da bom vsaj vam dobrodošel v tej hiši.«

Pripognil se je in ji pogledal v obraz, oblit od solz. Nепrestano je jokala in njene koščene, od dela raskave in žuljave roke so bile vse mokre. Njemu se je milo storilo teh rok in srce se mu je napolnilo ljubezni in spoštovanja.

»Matil!«

In tedaj ga je vprašala mati z nepopisljivo grozo v glasu: »In ti ne moliš?«

»Ne, matil!«

»In ti nisi bil pri velikonočni izpovedi?«

»Ne, matil!«

»Oh, jaz nesrečnica, zakaj sem te rodila!«

»Matil!«

Zdrknil je pred njo na kolena in jo objel. Vso dušo je vsilil v pogled in vse srce je položil v to ime.

Mati pa je dejala:

»In duhovnike zaničuješ?«

»Samo tiste, ki to zaslužijo.«

Jok je zadušil vsako daljno besedo. Ko se je zopet nekoliko pomirila, je odrinila sina in dejala:

»Prav so imeli gospod kaplan! Izgubljen si! Pusti me, ti nisi nič več moj sin!«

Skočil je pokoncu in bilo mu je, kakor da je kdo vse naj-lepše njegovega srca in njegove duše pomandral v blato.

»Kdo je rekel, da sem izgubljen?«

»Gospod kaplan. Takrat, ko si pisal proti veri in duhovnom.«

Spominjal se je, da je napisal enkrat nekak članek proti klerikalizmu.

»In kaj še?«

»O, prav so imeli! Bolje bi mu bilo, da je oslepel pri priči, kakor da je to napisal, so dejali. Oh, bolje bi ti bilo, da nisi bil nikdar rojen!«

Hotel je vzrojiti, ali še enkrat se je premagal.

»Mati, vi mi to pravite, vi?! Vi mi to pravite, zdaj, ko sem po štirih letih prišel domov, ko me ne bodete menda nikdar več videli?!«

»Oh, saj bi mi bilo laglje, da te nikoli več ne vidim, kakor da moram slišati take stvari iz tvojih ust.«

Odšla je z jokom in on je ostal sam.

Ha, ha, to je torej dobil za tisto svoje polno srce! Sram ga je bilo pred samim seboj. Ha, ha, zdaj je doma! Vsi so ga veseli, vsi so ga lepo pozdravili! Tujec je, tujec lastni materi. Kje je ljubezen?! Samo nekaj dogem, to jim je srce. Niti ene dobre, blage besede ni slišal. Otrdelo je vse v njem in zdelo se mu je, kakor da ga tišči kamen v prsih. Izruvali so vse in poteptali. Bilo mu je, kakor da se mu je zmešalo, kakor da sanja težke, mučne sanje. Stisnil je pesti in se z vso močjo udaril po glavi. Norec, spametuj se! Doma si. Na edinem, sladkem, najlepšem svojem domu. Odpočiješ si in oddahneš v toplini domačega ognjišča. Vse te je veselo, v vsakem očesu čitaš ljubezen.

Haha!

Bridko mu je bilo, bridko, bridko . . .

Vrgel se je na tla in zaplakal kakor malo dete, ki je samo in ubogo ostalo na svetu. Že leta ni jokal, ali danes je moral. Saj je bil doma brez doma.

Zaprl se je in celi dan in celo noč je gledal skozi odprto okno, kdo ve kam, z bolečim, raztrganim srcem.

* * *

Drugi dan je odšel v gozd. Celo dopoldne je blodil okrog. Opoldne je v neki gostilni pil malo vina s črnim kruhom, potem se je vrnil nazaj proti domači vasi. Na parobku nad vasjo je legel pod smreke in se zagledal v to pokrajino. To je bil še njegov gozd, to je bila še njegova dolina, to so bila še njegova polja. Tam zadaj je stala na griču bela cerkev, nebo je bilo visoko in globoko, jasno in praznično. In kako čudovito so se slikali temni hribi od te blesteče modrine, kako čudovito se je belila vas med poljem. Tam onkraj vasi pod gozdom na prostranem pašniku so palili dečki smrečje. Mirno se je dvigal zlatorumen plamen v toplem ozračju, prozorni dim je brzo izginjal pod smrekami. Vžgal je suho brinovo vejo pred seboj. Gorela je brez dima, a dišalo je prijetno in mamljivo. Ko je takole nekđaj kuril na paši, — vriskal in ukal, rezal pokalice iz bezga in pekel krompir . . . Kje so tisti časi? . . . Doli v vasi je zalajal pes ali zakikirikal bojevit petelin, zacinkalo zvonce od govedi, zaplakal otrok — vse se je slišalo sem gori pridušeno in sanjavo. Uspavali so ga ti daljni odmevi, ta sveži, močni, a vendar topli, mehki zrak, to šumenje smrekovih vrhov nad njim in to solnce, te jasne, smejoče se barve, ki so polnile dolino. Izginila mu je zavest in trdno je zaspal. Solnce se je že nagibalo za hribe, ko se je prebudil čil in okrepčan.

Pa se vendar odpočijem doma! je mislil pol žalostno, pol veselo.

Šel je doli v vas. Ni hotel iti po stezi za vrtovi, po cesti je šel sredi vasi. Neprijetno mu je bilo ono pozdravljanje in vpraševanje; ali ker mora biti, naj pa bo, bolje prej ko pozneje.

Vas je oživela. Pred hišami so stali kmetje, stari in mladi, ki so ravnokar prišli s polja. Ženske so hitele po vodo in pripravljat večerjo. Otroci so razgrajali in razposajeno letali semtertja. Čreda se je razpustila po vasi, zarožljale so hlevske duri, par kletev se je čulo.

Takoj pri prvi hiši so ga zastavili. Kako in kaj? Kje je bil, kaj je delal, kako se mu godi, kaj hoče biti, kdaj in kje? Če je zdrav, če so ga doma veseli, zakaj ni hotel pravzaprav študirati za gospoda, kako se mu doma dopade i. t. d. Cela ploha! Videl je nekaj znanih deklet — zdaj so bile že mlade žene, prehitro uvele in prerano ostarele. Kake lepote so bile svoj čas! Zdaj so imele upala, bleda lica, utrujene poglede, oblačile so se zanikarno in govorile so, kakor da so že starke. Same nadloge! Dela dosti, malo veselja. Ah, kje so dekliška leta! Zaslíšal se je otroški krik iz hiše, kaka deklina je zakričala: Mleko kipi! Zabela se pali! In odbežale so vse prestrašene. Videl je mlade može, s katerimi je nekđaj fantoval. Gnali

so živino napajat, važno kadili iz kratkih vivčkov ali pa čakali cesarski tobak za štiri krajcarje in ošabno pljuvali okrog sebe. Bili so že vsi gospodarji, imeli so že vsak svojo družino, in Toneta so vsi nekako prezirljivo pogledovali,

»Na kaj pa študiraš, kaj?«

»Na doktorja jezičnega. Na advokata.«

»Viž, viž . . . Jaz imam namreč pravdo. Zaradi meje. Ožreti me hočejo, ali jaz se ne dam. Po mapi imam, veš, toliko . . .« in začela se je neskončna povest, katero je moral poslušati. Ko je na koncu svetoval znancu, naj odstopi od tožbe, razsrdil se je ta: »Saj nisem norec, hudiča!« in ko se je Tone odmaknil par korakov, slišal je za seboj: »Vsi so enaki, ti škrici gosposki! Je že onega videl, pa me hoče zdaj uloviti. Ne boš, Jaka!«

Stara ženica ga je srečala: »Jeminasta, Korošček! Ali so se postarali.« Podala mu je roko in pozdravila sta se gostobesedno, vprašala se po zdravju, potrdila, da leta hitro teko, potem je ženica ljubeznivo pristavila: »Pa škoda zanje, tako so dobri in prijazni! Takega gospoda ne najdeš v devetih farah. In kakšno veselje za našo vas! Kakšna čast! Škoda, škoda. Seveda ni vsak poklican . . .« »Pa brez zamere! In pa kaj oglasijo naj se pri nas, dobre hruške imamo.«

Odhitela je. On pa se je bridko nasmehnil. Ženica ga je še »onikala«, kakor takrat, ko je bil še v semenišču. Drugi so ga zopet tikali. Ah, da, na to ni mislil. Izkazil je domači vasi veselje, ni delal časti svoji fari.

Dobra volja mu je prešla, bil je zmučen od vsega tega vpraševanja in pozdravljanja, potrta in žalosten je stopil v očetovo hišo.

Sedeli so pri večerji vsi domači in dekla. Mati je položila še za njega cinasto žlico na mizo, ko je prišel. Segel je parkrat v skledo, a ni mu dišalo. Vsi so molčali, resno in tiho se je jedlo. Ko so končali in odmolili, so ženske odšle v kuhinjo, oče se je nekam izgubil, menda k sosedu, ostala sta sama z bratom. Nihče ga ni ogovoril ali vprašal, kje je bil čez dan.

»Pojdiva na vrt«, je rkel brat in šla sta.

»Kod si pa hodil?«

»V gozdu sem bil in po hribih.«

»Da te to veseli! Jaz sem mislil, da si bil v trgu. Kaj si pa delal tam?«

»Nič. Hodil sem in gledal okrog. Dopade se mi. Danes je bil lep dan.«

»Samo vroče je bilo. Jaz sem ves spoten, kakor da bi bil zbit«, je rekel brat in legel na klop. »Človek dela celi dan kakor črna živina.«

Tone je slišal nekako očitko v glasu, pa je molčal.

»Lepo vam je pa vseeno, vsem vam študiranim«, je pogodrnjal brat. »Če bi bil jaz takole na tvojem mestu!«

»Ni tako lepo, kakor si misliš. Vsak ima svoje skrbi. In jaz jih nimam malo. In delati moram tudi, če hočem biti živ in morda še teže kakor ti.«

»Hm. Jaz ne vem. Ali meni ni lahko, to vem.« Posadil se je. »Glej, že šestindvajset let sem star, vsi moji vrstniki so gospodarji, meni pa oče še zdaj ne dajo čez. Imel sem dekleta tri leta, pa letos spomladi se je omožila drugam. „Tebe se nikoli ne dočaka“, mi je dejala njena mati in prav je imela. Vsega sem že sit. Hlapčeval pa večno tudi ne bom doma. Še nekaj časa počakam, potem pa tožim za doto in pojdem.«

»Pa zakaj ti oče ne prepíšejo grunta?« je vprašal Tone s težavo.

»Zakaj, zakaj? ! „Da mi napraviš kakor Tone“, pravijo. „Najprej, da bi dajal, potem pa mi vsi pokažete hrbet.“ In veš, Tone, meni se tudi nekako ne zdi prav. Doštudirali so te lepo, kar je res, je res, potem se pa kar naenkrat izmisliš: Ne bom in ne bom!«

»Tega ti ne razumeš!«

»Kaj bi ne! Kaka ženska je vmes, saj vem.«

Nasmehnil se je: »Ne, nobene ženske ni vmes. Ali nisem mogel. Slab duhoven bi bil.«

Sestra je prišla za njima. Jedra in kipeča zdravja in mladosti. »Kaj se menita?«

»Ah, o tem, zakaj ni hotel Tone študirati na gospoda.«

Njeno lice se je stemnilo in rekla je: »Vidiš, to tudi meni ne gre v glavo. Zdaj bi bil imel že davno novo mašo. Preskrbljen bi bil za dušo in za telo. In tudi nam bi bilo bolje in laglje.«

Hotel je molčati. Pa kaj naj jima reče? Ne razumela bi ga. Čim več bi jima pripovedoval in razkladal, toliko bolj bi se jima odtuževal in oddaljeval.

»Mnogo moramo pretrpeti zaradi tebe«, je nadaljevala sestra. »Lojzu še zdaj niso prepisali posestva in meni je tudi vsak dan težje. Nočejo me dati proč, ker bi morali šteti doto. Malo bi mi ne mogli dati, ker nismo zadnji v vasi, dosti pa nočejo. „Ves denar sem zapravil za Toneta“, pravijo, „zdaj nimam nič več. Da, če bi bil on hotel biti pameten, potem bi bil tisti dan, ko bi se pela pri župi

nova maša, vse na Lojza prepisal. In še dve poroki bi bili lahko slavili, tako pa nočem“. Trmasti so. Lojz je skoro najstarejši med fanti in jaz tudi nisem pri najmlajših. Moje prijateljice so že vse omožene, samo mene še hranijo.«

Težko mu je bilo, ko je poslušal to naivno tožbo in očitanje. Vzdihnil je: »Jaz ne morem za to! Ne morem drugače! Pa mi odpustita!« Vstal je in odšel po stezi na polje.

Vsi prihajajo in hočejo nekaj od njega. Koliko pa mu je oče dal na tisto slavno študiranje?! Kolikokrat je bil lačen in za obleko je bilo tudi treba vselej skoro pol leta beračiti, predno je kaj dobil. In zdaj delajo, kakor da jih je okral in oropal. Skopost! Saj stojijo hoje v gozdu goste in ravne kakor sveče. To so tisočaki, gotovi tisočaki! In polja in lazi in travniki — kaj ni to nič vredno?! Par smrek iz gozda, pa je dota za Ančko. In živina v hlevu in konji?! Vsi bi imeli dovolj, vsi! Niti njemu bi ne bilo treba več stradati, ne bilo bi mu treba prodajati pameti in duše za tisto proketo pi-sarniško delo, da se najé. Pa naj imajo, naj imajo! Iztegnil je roke in zaželel je, kakor še nikoli, da se izkopa iz tega svojega beraštva in jim vrže pod noge, kar jim je dolžan. Mora priti kvišku, mora, mora! Ne zato, da mu bo ugodno, zato, da bo prost, neodvisen, svoj.

Temnilo se je bolj in bolj, zašumeli so gozdovi v nočnem vetru. Nebo se je dvigalo v neizmerje, zvezde so se zazibale na temni modrini. Belo se je slikala cerkev od črnih gozdov, vas se je zavijala v sanjavo, prozorno meglo. Temna in velika je ležala dolina pred njim.

Dolgo je stal sredi polja, poslušal skrivnostno šumenje smrekovih gozdov in gledal v jasno, zvezdnato nebo. Ubrana pesem vaških fantov se je razlila v mirno noč. Čisti in blagi so prihajali glasovi do njega, grenkost v njegovem srcu je izginjevala.

Z mirnim nasmehom se je vračal.

»Glej, zagrešil sem se proti domači fari, pripravil sem našo vas ob veliko veselje in čast«, je mislil skoro veselo, ko je stopal po stezah za vasjo domov.

* * *

V soboto zvečer sta prišli mati in sestra gori k njemu v kamro. Sedel je na odprtem oknu in poslušal tiho, mnogoglasno petje cvrčkov na vrtu. Nekako v zadregi sta sedli na veliko skrinjo ob steni in čakali, da on začne razgovor. Mati je jokala vse te dni, kar je bil doma, in tudi sestra je imela večkrat objokane oči. Z očetom nista še od tistega dne, odkar je prišel, izpregovorila nobene besede, brat

se je držal hladno in nezaupno. Ali navadil se je nekako na vse to. Saj ga tako celi dan ni bilo doma. Ob zarji je odšel in prišel je šele v mraku. Vse hribovje v okolici je obhodil ali pa je ležal po več ur na parobku nad vasjo pod smrekami in gledal v dolino.

»No, kaj sta prišli?« je vprašal prijazno.

»Tako, saj se menda sme pogledati k tebi?« je dejala sestra nekako v zadregi.

»Sme, sme.« Skočil je doli z okna in stopil h kovčegu. Pozabil je bil razdeliti svoje darove . . . Razgrnil je dve svileni ruti na postelj: »To sem vama prinesel z Dunaja, vsaki po eno.« Odotal je še iz papirja mošnjiček za denar in nož, namenjen očetu, in položil sestri v naročje. »To je pa za Lojza.«

Sestra je zardela od veselja, mati pa je gladila ruti:

»Lepi sta, lepi. In fino blago. Samo presvetla bo in pregosposka za mene. Bo pa Ančka nosila obe.«

Njemu ni bilo prav, da je mati odklonila njegov dar. Lahko bi bila pozneje naredila, kakor je hotela, ali tako v oči mu tega ni bilo treba reči.

»In škoda denarja, Tone! Saj nimaš odveč. Za Lojza ni bilo potreba ničesar nositi, nož ima sam in mošnjiček tudi«, je nadaljevala mati.

To ga je še bolj ujezilo. Najrajši bi bil vse skupaj zgrabil in vrgel skozi okno. Kako smo si tuji, kako smo si tuji!

»Hvala lepa«, se je oglasila zdaj sestra. »Veš, zelo si me razveselil, da si tudi name mislil tam na Dunaju. Takoj jutri si denem ruto na glavo k deseti maši. Gosposka je, pa naj se tudi jaz malo postavim. Saj pojdeš z menoj, ne?«

Sestrina zahvala ga je veselila. Bilo je nekaj nežnega, mehkega v njenem glasu. Na njeno vprašanje ji pa ni mogel odgovoriti. Nedelja — na to ni mislil.

»Saj pojdeš k maši?« je ponovila mati.

»Ne, ne pojdem«, je dejal odločno.

Obe sta udarili v jok.

»Zaradi ljudi pojdi, da ne bo sramote«, je prosila mati. »Tega ne preživim, o, moj Jezus! Kakšen greh je to, kakšno pohujšanje!«

Stopil je k oknu in se zagledal ven. Pa odidem, še nocoj odidem, si je mislil. Sestra je pristopila k njemu in mu položila roko na ramo:

»Pa pojdi, Tone, prosim te. Zaradi mene pojdi! Meni bi bilo tako hudo, če bi ne šel. Saj vidiš, greh je«, in zopet je zajokala bridko in strastno.

Njen glas ga je ganil.

»Pojdem, zaradi tebe«, je dejal sestri, in proti materi: »Ali vseeno bi bilo, če bi ne šel.«

Odšli sta zadovoljni z uspehom in on je res šel drugi dan s sestro Ančko k deseti maši.

Neko posebno poezijo imajo te vaške cerkve. Že tisto pritrkavanje ob desetih, ki se razlija po ravnini praznično in vabeče. V gorah naokrog se oglašá rahel odmev, in na cestah in potih proti župi se začnejo vrstiti praznično oblečeni ljudje. Pisane rute mladih deklet se veselo blešče na poljskih stezah, gori pri fari že stoji straža fantov, ki gledajo z nasipa v dolino. Zrak drhti, poljane se zelené in nad njim plava divni, čisti glas zvonov. Okna in vrata cerkvena so po leti odprta tako, da se vidi na vse strani doli po vasi in na polje in gozde. Ptičje petje prihaja rahlo od zunaj, prijeten hlad veje skozi okna, glasno pojo dekleta na koru, pred oltarjem hodijo ministranti, duhovnik se klanja, pobožno ljudstvo polglasno šepeče.

Ni imel več onega priprostega, vernega srca, in ni mu bilo žal. Nikdar si ni želel nazaj onih časov ekstaze in opojnosti. Ali globoka poezija verskih obredov tu zunaj na deželi, v priprosti, ubožni, belopobeljeni vaški cerkvi, kjer se je rahli dih prirode mešal med molitev, kjer se je ptičje petje edinilo s svetimi napevi, kjer so med kadilo dehteli stoteri zeleni gozdje naokrog, ta mu je sezala v dušo, prešinjala ga je, dvigala v neko slavnostno razmišljanje in poglobljanje. Bil je zbran v svojem srcu, jasnilo se je pred njim, videl je težko, samotno pot pred seboj, po kateri mu je bilo hoditi.

Evangelij, potem pridiga . . .

Neprijetno ga je dirnil ostri, hreščeči glas propovednika. Predramil se je. Poslušal je že stokrat slične nauke, povedane v isti formi, z istimi besedami, poslušal je dogodbice, znane in opetovane po vsem svetu nešteto krat. Pridiga je bila o katoliški cerkvi, edino pravi, edino zveličavni. Duhovnik je pripovedoval čudovita izpreobrnjenja poganov in krivovernikov, pripovedoval je dogodbico o protestantski deklici, katero je oče peljal najprej v protestantsko cerkev, potem ji pokazal še katoliško. Pokazal je na bogato olišpan oltar, kjer so gorele sveče, in ji rekel: »Glej, tukaj je Jezus!« In ko je potem odšel, je deklica vedno silila zopet v katoliško cerkev k Jezusu in cela družina se je izpreobrnila.

Jezilo ga je, ko je to poslušal. Saj to je vendar psihološki tako razumljivo! Deklici se ni dopadlo v goli protestantski cerkvi, kjer

ni lišpa in luči, vleklo jo je tja, kjer so podobe in je bogato okrasje mamilo njene mlade oči. Jezilo ga je to čudno, nestrpljivo slikanje tujevercev. Spominjal se je, kako je nekdam mislil o njih, z nekakim čudnim strahom, kakor da so to nevarni in kdo ve kako hudobni in pokvarjeni ljudje. Vedel je, da si to priprosto, naivno ljudstvo enako slika te ljudi, da jim je drugoverec človek, sposoben vsake hudobije, da jim je tudi najpoštenejši brezverec bolj strašen, večjega zgražanja in zaničevanja vreden kakor vsak katoliški ubijalec in bandit.

Zadonele so orgle, ljudstvo je pokleknilo, ali njemu se ni hotela vrniti prejšnja zbranost. Ogledaval je ljudi in na vsakemu obrazu je videl ono naučeno, mehanično pobožnost brez misli. Nekateri so dremali, drugi so nekako topo gledali predse in neki mož v kotu je žvečil tobak.

Opravilo je minulo in ljudje so se usuli na plan. Sramežljivo je stopala sestra poleg Toneta, znanci so ga obsuli in moral jim je odgovarjati. Veselil se je že, da pojde sam s sestro po polju domov, toda pridružili so se jima sosodje in začelo se je modrovanje o vremenu in letini, o davkih in kupčiji, pa tja do politike. Zopet je enkrat videl, kako materijalistično je pravzaprav priprosto ljudstvo, denar in imetek mu je vse in da ima bore malo zmisla za kake idealnejše potrebe. Če se godi njemu samemu dobro, pa so mu drugi deveta briga. Kako so se jezili ti možje na nekatere stare, onemogle starce, »ki so ožirali občino«, kako so se smukali okrog »Brinjevega očeta«, o katerem je vsak vedel, da je največji oderuh daleč na okrog, človek brez duše in vesti. Čutil je, da mislijo prezirljivo o njem, čisto jih je slišal: »Eh, kaj bo tak izprijen študent«! Moral se je bridko nasmehnuti, ko se je spomnil, kako pohlevno in spoštljivo hodijo okrog sodnih slug, kadar imajo kaj opraviti v trgu. Nekateri so psovali novega učitelja. Preošaben jim je bil in prestrog z otroki. »Saj so še župnik dejali, da previsoko nosi glavo. Kaj pa je? Mi ga plačamo. Naš hlapec je, če se prav vzame«. Toneta je to jezilo in povedal jim je par odkritih. Spogledali so se in skomiznili z ramami. Vedel je, da jih ni prepričal. Težko je pripeljati našega trmastega kmeta do drugih misli. Bahač je in ošaben. In vendar je imel rad to ljudstvo. Poleg vseh hib je bilo dobro in nepokvarjeno. Zdravo jedro je tičalo v njem in trebalo bi samo nekaj omike in prosvete, da se privede k pametnemu razmišljanju in razsojevanju. Naš kmet je nadarjen, četudi je konservativen. Tudi poučiti se da, toda treba je, da ima tisti, ki ga poučuje, avtoriteto. Da, avtoriteto! Brez nje najdejo najlepše besede gluha ušesa. Samo duhovščina ima to

moč v rokah. To dobro ve, zato jo tudi čuva in še bolj podpihuje prirojeno nezaupnost ljudstva do vsega novega, do vsakega napredka.

Ko so prišli domov, se mu je zdelo, da ga mati nekako prijazneje gleda kakor po navadi. Kosilo je bilo boljše kakor sicer in po obedu je postavila mati liter vina na mizo. Tiho so sedeli naokrog. Oče je odprl parkrat usta, kakor da hoče nekaj reči, a potem je vendarle molčal. Kmalu so se razšli, Tone je šel gori v izbo in legel na postelj. Rdeče zagrinjalo je viselo na oknu, da solnce ne sije noter, rdeči sestrični nageljni na polici so razširjali močan, omamljajoč vonj. Zažgal si je cigareto in brez misli gledal v modrikaste kolobarčke. Ni slišal, da so se vrata odprla. Neka roka se je dotaknila njegovih las. Bila je mati.

»Ti si vseeno dober«, je dejala in zardela od zadrege. Stopila je k oknu in brisala s predpasnikom čisto, bleščeče steklo.

»Vidiš, samo da si bil pri maši«, je nadaljevala.

Moral se je nasmehniti in nekaj mehkega se mu je zgenilo v prsih. Kako preproste so te duše! Glej, njegova mati je srečna in in zadovoljna, da je bil v cerkvi, da je bil pri maši. Ne vpraša, kako misli, ne vpraša, kaj je čutil, ne ve nič o težkih duševnih bojih, ki se bojujejo leta. Ona misli, da je tako lahkomišno odložil vero, tako zlahka, ker mu je bilo morda nerodno hoditi v cerkev, ker je bil prelen, da bi molil. In zdaj je bil spet pri maši, in vse je dobro!

Pristopila je k njemu. Nekaj svetlega se je zableščalo v njeni roki.

»To je blagoslovljena svetinja«, je rekla. »Sama sem jo prinesla s Svetih Višarjev. Na, vzemi jo!«

Ni imel srca, da bi ne vzel svetinjice.

»In obljubi mi, da je ne vržeš proč!«

»Ne bom, mati«, je zatrdil resno. »Hranil jo bom kakor spomin na vas, ker ste mi jo vi dali.«

Solza se ji je ulila od veselja. Saj so rekli gospod, da tistega Marija ne zapusti, ki nosi njeno svetinjo, pa naj je tudi brez vere in velik grešnik.

Vedel je, kaj se godi v njeni duši, ali molčal je. Vedel je, da je ni moči na svetu, s katero bi jo pripravil, da bi razumela njegovo duševno stanje, njegovo mišljenje in naziranje. Nekaj nepopisno žalostnega je bilo v tej zavesti. Mati in sin — a kak neizmeren prepad je zijal med njima! Spomnil se je nekega svojega prijatelja iz Gradca, sina dobre in čislane rodbine. Bil je svobodnoumen kakor on, hodil je med samo napredne kroge in, kar je glavno, je vselej brez strahu povedal svoje mnenje. Oče ni odobral njegovega nastopanja, češ,

da si pokazi vso bodočo karijero, ali nikdar ga ni karal in psoval. Mati je večkrat s strahom v srcu poslušala pogumne ideje in načrte svojega sina, ali nikdar ni dvomila o njem. Delila jih je razlika stare generacije od mlade, delila jih je razlika duševnega življenja za časa njihove mladosti in zdaj za časa sinove, dve dobi sta si stali nasproti, stara in nova, mlada — a vendar to nasprotstvo ni bilo boleče, ni segalo v razmerje bližnjega krvnega sorodstva. Starši se niso izpremenili, njihovi nazori so ostali isti ali v ljubezni, skozi to ljubezen so sledili sina in ga razumeli. To je, uvideli so in spoznali, da ima sin svoje vzroke, da misli in dela tako, kakor misli in dela; prepričani so bili, da ima dobre in poštene namene v svojem srcu, verovali so vanj, zaupali so mu, četudi so se čudili, da drugače gleda na svet kakor oni, četudi so njihova ljubeča srca trepetala za sina, da si ne škoduje, da ne postane nesrečen zaradi teh novih ciljev, katerih oni niso videli in razumeli.

To je bilo, to. Zaupanje! On je vedel, da nimajo zaupanja do njega, niti oče, niti mati, nimajo vere vanj, niso prepričani, da ne more biti nič podlega, nepoštenega v njegovi duši. Mati si je mislila, da je zato opustil vero, da more živeti brez vesti in mej, da more uživati svet na pošten in nepošten način, zato, da mu ni treba delati razlike med dobrim in zlom. Ni slutila, da si je sin načrtal pošteno in čisto pot k dobremu, k popolnosti, četudi zanikava dogme, ne zato, ker je kaj zapovedano ali prepovedano, ker ga čaka plačilo ali kazen, ampak zato, ker je to potreba njegovega bitja, ker je to edino dostojno človeka.

* * *

Dnevi so potekali. Štirinajst dni je bil že doma, a vendar se mu nekako ni dalo proč. Omilili so se mu ti hribi, ta polja, ti gozdi, tihi in samotni, koder je ure in ure hodil in sanjaril. Kadar so ga oni temni, neprijazni obrazi doma žalili v srce, bežal je v gozd in tu je pozabil na vse. Čemerno in nezadovoljno se je držal oče, srdit, da se sin ni uklonil njegovi volji; mati je tarnala in ga mučila z neprestanim vpraševanjem; brat se je držal mrzlo in nezaupno, kakor da se boji, da bi ta srečnejši, študirani Tone imel tajne namene, da se še kako okoristi, da še kaj izvleče iz tega doma, ki ga je on smatral za svojega, a ki je njemu doslej še tako malo dal.

Vreme se je izpremenilo. Dva dni je močno deževalo in nebo je bilo še zdaj prepreženo z oblaki. Tonetu je bilo to neprijetno in mučno. Primoran je bil ostajati doma in njegovo razmerje proti domačim je postajalo vedno bolj napeto in neznosno. Padale so

pikre besede, katerih on ni imel voljo poslušati dalje, kakor bi ravno moral. Čakal je samo še solnčnega dne, da odide. Ljubezni ni našel doma. In četudi ga je mati morda ljubila, četudi mu je bil oče v srcu morda vendarle naklonjen, ta ljubezen, ta naklonjenost je bila preslaba, da bi premagala predsodke, proti katerim se je pregrešil. Od dne do dne so postajala očitanja ostrejša in nepravičnejša in vsa ta karanja, vsa ta večkrat čisto izmišljena natolcevanja so mu žugala zastrupiti polagoma vsa nežnejša čuvstva, ki jih je gojil za svoje bližnje sorodnike. Zaželel si je iti zopet nazaj v tujino, kjer je vsaj prost, svoj, če ne drugega. Odšel je še prej, kakor je mislil. Šel je doli k obedu. Oče je že sedel pri mizi, jezen in razdražen, drugi so ravnokar prišli. »No, tako reci že enkrat, kaj hočeš in kaj misliš?« ga je ogovoril oče osorno. »Čela vas je pokoncu, vsak čas prileti kaka baba vprašat, kaj je s teboj, in sosedje si tudi ubijajo glave, kaj počneš.«

»To je moja skrb«, je odgovoril srdit in užaljen.

»Tvoja? . . . Jaz bi rekel, da moja tudi. Ne more mi biti vseeno, če smo ljudem v zobeh ali ne.«

Sin je molčal.

»Če misliš, da se bom kako omehčal, se zelo motiš«, je dejal oče porogljivo.

»Ne mislim, ne bojte se! Še danes odidem.«

»Saj je najbolje, če ne misliš biti drugačen. K pošti bi šel ali k železnici, mi je dejal notar v trgu, bi saj nekaj bilo iz tebe.«

»Notar naj zase skrbi, jaz bom že zase!«

»Boš skrbel, boš! Iz tebe ne bo nikoli nič prida! Ha, ha, še žandarji te bodo okoli gonili kakršen si, trmast in svojeglaven.«

Tone se je obrnil in odšel gori v kamro. Spravil je svoje reči v kovčeg in se pripravljaj na odhod. Šel je k mizi in naenkrat se je čutil strašno zapuščenega. V grlu ga je nekaj dušilo in zarjovel bi bil kakor obstreljena zver, tako mu je bilo hudo.

Mati je prišla za njim.

»Pa res pojdeš?«

»Res!«

Zajokala je, ali njega ta jok ni ganil. Topo je gledal solze, ki so ji tekale po licih in padale na predpasnik.

»Kovčeg dajte na pošto! Bom že jaz na Dunaju plačal.«

»Če bi kaj imela, dala bi ti na pot, pa nimam ničesar.«

Nasmehnil se je trpko: slišal je pred dvema dnevoma, kako je mati dajala sosedi, ki je šla na božjo pot k Mariji pomagaj nekaj goldinarjev »za maše za Toneta«.

»Saj imaš denar za vožnjo ?« je vprašala mati.

»Imam«, je lagal. Za nič bi ne bil povedal, da ima komaj do Ljubljane. Pa proda tam uro ali jo zastavi in morda najde kakega znanca, ki mu posodi.

»Zdaj pa pojdem!«

»Počakaj še malo, dam ti vsaj kaj suhega mesa in kruha za popotnjo.«

»Nočem, ne bom jemal. Srečni ostanite!«

Mati je zajokala.

»In tako pojdeš! O moj Jezus! Pa z Bogom! Boga ne pozabi in k izpovedi pojdi!« mu je naročala in ga pokrižala.

Ni mogel za to, ali skoro bi se bil zasmel. Komedija, komedija! Vse se je strlo v njem in otrpnilo, vse so ubili, nič ni ostalo. In v ta jok ni mogel verjeti in v te solze ne. Kaj je bila to ljubezen? Materina ljubezen? Zazeblo ga je v dušo. Tujec je prišel, tujec odhaja.

Šel je doli. Mati je šla z njim. Očeta ni bilo videti. Lojz je bil v hlevu. Hladno se je poslovil z bratom. Tudi Ančka je nekam izginila.

»Počakaj, da pridel!« je dejala mati.

»Ne morem. Pozdravite jo.«

Še enkrat je stisnil materi roko. Zaplalo mu je v srcu. Saj je njegova mati in morda je ne vidi nikoli več . . .

Trenotek pozneje je že stopal po stezi za vasjo proti veliki cesti. Ogledal se je naokrog. Nebo je sivo viselo nad vasjo, zapuščeno je ležalo polje v dolini, gozdovi so žalostno šumeli v mokrem vetru. Kakor da so umrle pisane barve, kakor da je izginila vsa zmagooslavna veselost narave.

Obrnil se je.

In če ga je vse razočaralo in ogoljufalo pri tej vrnitvi na dom, narava ga ni. Bolj kakor kdaj jo je poznal, bolj kakor kdaj jo je razumel. Glej, kako temen je pogled na te hribe, pokrite s smrekovimi šumami, po katerih polegajo deževne megle. Blizek mu je in drag, zakaj žalostno mu je v duši. Srce je razruvano, potrgane so srčne žile, ki so ga vezale na to vas s tisočerimi vezmi. Trpkost je ostala mesto ljubezni, grenka boleost mesto onih toplih, rajajočih čuvstev, s katerimi je prihajal.

Ni tu njegovo mesto, ni tu njegovo polje. Preveč mu je postalo to ljudstvo tuje s svojim mišljenjem. Kontrasti ubijajo. Ne koristil bi tukaj nikomur in sam bi propal in izkrvavel v brezupnem boju. Niso še godna tla za njegovo setev. Pojde v mesto, tam bo

sejal in učil. Svobodo misli, svobodo vesti, svobodo prepričanja. Oznanjal bo pravico potlačenim, pravico do kruha. Naj se vzdramijo in se zavedo svoje bede! In ko se nasitijo, zadržte njihova srca in tema jim izgine iz duše. Vstajali bodo novi ljudje, silni in dobri, čisti in brez hinavščine, svobodni in ponosni. Vstajali bodo! On veruje v ljudi, veruje, veruje! Pozno za njim pridejo in se razidejo po vsem širnem svetu. In takrat zasveti tudi v teh vaseh luč prosvete in svobode. Zarožljale bodo verige, ki spenjajo dušo njegovega naroda, in on vstane čil in jak; padejo okovi, in on se vzpne k solncu, mlad in prerojen . . .

Odpočil se je doma, napil se je moči v teh gozdih. Boleče se mu trga srce v prsih, ali vzbudil se je. Ne bo več spal in čakal, sam poseže za delom, saj je mlad in silen. Marsikaka kaplja srčne krvi mu pade na suha tla, toda on je pripravljen. Pridejo drugi, vedno več in več jih pride, in enkrat dozori na teh suhih, trdih tleh bogata žetev. Ne bo je videl, ne bo več njegovega prahu, ne bo več njegovega imena, ali ideja bo živela, kateri je posvetil svoje sile, plamenela bo luč, katero so drugi prižgali pred njim in ki zdaj njemu sveti na njegovem potu.

Še enkrat se je ozrl. Navdušenje je zatrepetalo v njem, čutil se je močnega in silnega.

Poslavljam se od vas, vi temni hribi! Zašumite mi še enkrat vašo sveto pesem, moji gozdovi, zeleni in sveži, dajte, da se še enkrat nadiham vaših krepkih, zdravih vonjav! Odhajam v svet, v bedo morda in trpljenje, ali ni me strah. Veliko hrabrih junakov pade v bitki, ali preko njihovih trupel zadone zmagovite fanfare. Naj padem še jaz v tem boju, v katerega odhajam. Tudi to je sreča.

Zaslišal je svoje ime v čistem, zvonkem kriku.

Glej, tam prihaja sestra. Prišla je za njim, da se poslovil od njega. Padla mu je na prsi in zajokala:

»Srečen bodi!«

Dala mu je tri stare srebrne tolarje in ga prosila, naj jih vzame. Vzel jih je in jo poljubil.

»Dobra si, sestra, spominjal se te bom!«

In ko je spet odbežala, da je doma ne pogreše, se je naslonil na smreko, ki je stala ob stezi, in zaplakal. Potem je vzel v roko te tri srebrne tolarje, ki mu jih je dala sestra, in vsakega posebej poljubil in bilo mu je, kakor da je dobil blagoslov na pot, na katero se je pripravljaj.

Tako je odhajal nazaj v svet . . .

